

**TARJIMA JARAYONIDA MUTARJIM MAHORATINING
NAMOYON BO'LISHI
(E. XEMINGUEY "ALVIDO, QUROL!" ROMANI MISOLIDA)**

¹Turdieva Roza Sultanmuratovna

ToshDO'TAU katta o'qituvchisi

²Axmadv Dostonbek Xasanboy o'g'li

ToshDO'TAU talabasi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7990304>

ARTICLE INFO

Received: 24th May 2023

Accepted: 30th May 2023

Online: 31th May 2023

KEY WORDS

Tarjima, aslyiat, muqobil, uslub, individual til, idioma, mutarjim, original irod, muallif maqsadi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'tgan asrning 70-yillari ustoz mutarjim Ibrohim G'afurov tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingan amerikalik mashhur yozuvchi Ernest Xemingueyning "Alvido, qurol!" romanining o'zbekcha va ruscha tarjima variantlari aslyiat bilan qiyosan tadqiq etilgan. Asarda uchraydigan va muallif uslubi bilan bevosita bog'liq bo'lgan ayrim o'rinlar tarjimasiga ham to'xtalangan. Milliy til xususiyatlaridan kelib chiqib realiya va o'xshatishlarni tarjima qilish bo'yicha tegishli ko'rsatmalar berilgan.

Amerikalik adib Ernest Xeminguey XX asr dunyo adabiyotining eng mashhur vakillaridan biri sanaladi. Bu ulkan yozuvchining hikoya, qissa va romanlarida inson xarakterining mukammal gavdalantirilganini, ayni paytda nabotot va hayvonot dunyosining hayoti badiiy kashf etilganini, ular odamzod hayoti bilan uzviylikda tasvirlanganini, tiriklik kushandasi bo'lgan urush daxshatlari la'natlanganini ko'ramiz. Xeminguey ijodining asosiy xususiyatlaridan biri uning samimiyligi va soddaligiga yashiringan.

Ijodkorga Nobel mukofotini olib kelgan mashhur "Chol va dengiz" hamda "Alvido, qurol!" asarlari O'zbekiston Qahramoni, ustoz tarjimon Ibrohim G'afurov tomonidan o'tgan asrning 60-70-yillari mahorat bilan o'zbek tiliga o'girilgan. Biz ushbu maqolamizda "Alvido, qurol!" romanining 1974-yilda amalga oshirilgan ilk tarjimasidagi ayrim o'rinlarni mutarjim uchun aslyiat vazifasini o'tagan ruscha hamda asarning asl tili – inglizcha variantlari bilan qiyoslashga harakat qildik.

Tanqidiy realizmning yuksak namunasi bo'lgan "Alvido, qurol!"ni yozganda muallif atigi 29 yoshda edi. Shuning uchun bo'lsa kerak, Genri va Ketrinning hayotga munosabatlarida, ularning baxtli taqdir yaratish uchun bo'lgan kurashlarida yoshlik harorati barq etib turadi. Hayotda: Birinchi jahon urushida qatnashgan 19 yoshli leytenant Ernest muhoroaba sababli o'z sevgilisidan ajraladi. Asarda: qahramonlar – Genri va Ketrin talay qiyinchiliklarni yengishga erishsalar-da, beshafqat o'lim ularning endigina ochila boshlagan guldek baxtini tag-tomiri bilan yulib tashlaydi. Roman go'yo urushga qarshi urush e'lon qiladi.

Asarning tarjimasida shunday parchalar borki, kitobxon mutolaa davomida, beixtiyor, romanning tarjima ekanligini unutib qo'yadi. Xeminguey asarini o'zbek tilida yozmaganmikan

degan xayolga borib qoladi, ehtimol mutarjim qalamining oltin kuchi shunday vaziyatlarda namoyon bo'lar.

Romanning inglizcha aslini o'qiganimizda dastlab shunday fikr tug'iladi: nima uchun endi qahramonlar muhabbat deb shuncha kurashisha-yu, qancha azob-uqubatlar evaziga unga yetishganlarida... shafqatsiz o'lim ularni ajratib tashlasa! Ko'rgan azoblarining o'zi yetmasmidi? Ketrinning o'limi kimga kerak bo'lib qoldi ekan? Asarni sinchiklab o'qib chiqqan kitobxon Ketrin o'lishi kerakligini, bunday hayot sof, vijdonli, pok odamlarni hech qachon e'zozlamasligini, balki tahqirlanish, toptalishi mumkinligini tushunib yetadi. Romanning kinotalqinida Ketrin o'lmaydi. Bu esa Ernest Xemingueyning g'azabini keltiradi – kinochilarni ko'rishga ko'zi bo'lmay qoladi. Gumanist yozuvchi hayot haqiqatidan ko'z yumishni benihoya yomon ko'rardi.

Ketrinning o'limi tasviri har ikki tarjimada – ruscha va o'zbekcha variantlarda ham asliyatdagi singari kuchli, ishonarli qilib berilganki, o'quvchi Xemingueyning maqsadini to'la anglab yetadi.

"Alvido, quroll!"ni rus tiliga o'g'irgan mutarjim Yevgeniy Kalashnikov yozuvchining mudhish urushga qarshi urush e'lon qilishdan iborat bosh konsepsiyasini juda yaxshi anglagan holda asarni asl inglizchasiga hamohang bo'lgulik yuksaklikka ko'tara olgan. Ibrohim G'afurov romanni ayni shu variantga tayangan holda o'zbek adabiyotiga olib o'tdi. Ma'lum ayni bir tilda bunyod etilgan san'at asarini ikkinchi til orqali uchinchi tilga o'tkazish – naqadar og'ir, xatarli, mushkul ish; bu jarayon tarjimondan katta mas'uliyat, jur'atni ham talab etadi. Ammo tarjimon – Ibrohim G'afurovning amerikalik adib ijodini chuqur bilganligi, uning uslub sirlarini mukammal egallaganligi unga qo'l kelgan.

Xemingueyning qisqa, sodda gaplardan iborat "maxsus" tili maqsadini shunday aniq ifodalaydiki, bunday "gapira olish" faqat unga nasib etgan. Yozuvchi o'ziga xos uslubda Valentini tilidan Ketringa aniq ta'rif beradi. Valentini Genriga deydi:

"... Yes, yes. That's it. You look healthy as a goat. Who's the pretty girl? Is she your girl? I thought so. Isn't this a bloody war? How does that feel? You are fine boy I'll make you better than new. Does that hurt? You bet it hurts. How they low to hurt you, these doctors. What have they done for you so far? Can't that girl talk Italian? She would learn. What a lovely girl I could teach her. I will do all your maternity work free. Does she understand that? She will make you a fine boy. A fine blonde like she is. That's fine. That's all right. Wal a lovely girl" [1, 1997: 103].

Yevgeniy Kalashnikov tarjimasi:

«... – Так, так. Вот она что. Да, вы я вижу, здоровы, как бйк. А кто эта хорошенькая девушка? Ваша возлюбленная? Так я и думал. Уж эта мне чертова война! Здесь боли? Вы молодец. Починим, будете как новенький. Тут больно? Ещё бы не больно. Как они любят делать больно, эти доктора. А чем вас до сих пор лечили? Эта девушка говорит по-итальянски? Надо его выучить. Очаровательная девушка. Я бы взялся давать ей урок. Я сам лягу в этот госпиталь. Нет, лучше бесплатно принимать у неё все роды. Она понимает, что я говорю. Она вам принесет хорошего мальчишку. Блондина, как она сама. Так, хорошо. Так, отлично. Очаровательная девушка» [2, 2008: 112].

Ibrohim G'afurov tarjimasi:

“– ...Xo’sh. Xo’sh. Buni qarang-a. **Otday** baquvvat ekansiz. Anov yoqimtoygina qiz kim edi? Sevgilingizmi? Shundaydir, deb o’ylovdim. Shu urush yomon bo’ldi-da! Bu yer og’riyaptimi? Azamat ekansiz. Tuzatamiz, ko’rmaganday bo’lib ketasiz. Bu yer og’riyaptimi? Og’rimasinmiyam. Bu doktorlar og’ritishga ko’p usta bo’lishadi-da. Shu paytgacha sizni nima bilan davolashdi? Bu qiz italyancha so’zlasha oladimi? O’rganish kerak. Dilbar qiz ekan. Men unga dars berishga rozi bo’lardim. O’zim shu gospitalda yotaman. Yo’q, yaxshisi, men ko’zi yorigan paytlarda tekinga doyalik qilaman. Nima deyayotganimni tushunadimi? U sizga ajoyib o’g’ilcha tug’ib beradi. O’ziga o’xshash oqpar bo’ladi. Shunday, yaxshi. Shunday, a’lo. Dilbar qiz” [3, 2019: 97].

Har ikki tarjimon personajning o’ziga xos “tili”ni, kasb-koriga xos uslubi, ruhiyati, fikrlash tarzini ham saqlashga harakat qilishgan.

Xeminguey qo’llagan **“goat”** hijjalab o’girilsa, **“taka”** so’ziga to’g’ri keladi. Basharti, Y. Kalashnikov tarjima jarayonida buni **“козёл”** deb ifodalaganida edi, tarjima sifatiga putur yetgan bo’lar edi. O’z navbatida, I. G’afurov ham **“goat”**ga ruscha tarjimada muqobil qilib olingan **“бык”** so’zini **“buqa”** yoki **“ho’kiz”** deb o’giranida juda qo’pol xatolik sodir bo’lar edi. Shuning uchun ingliz tilidagi **“takaday sog’lom”** o’xshatishi rus tiliga **“ho’kizday sog’lom”** bo’lib o’tib, o’zbekcha tarjimaga kelib **“otday baquvvat”** bo’lgan!

“I’ll make you better than new” gapini Kalashnikov **«Починум, будет как новенький»** deb o’giradi. Tarjimada so’zlar va ularning tartibi qariyb bir-biriga mos keladi. O’zbek tarjimon esa bu yerda aynan: **“Tuzatamiz, xuddi yangiday bo’lib ketasiz”** deb bersa, notabiiy chiqqan bo’lardi, usluban g’alizlik yuzaga kelardi. Ibrohim G’afurov tarjimasida bu shunday jaranglaydi: **“Tuzatamiz, ko’rmaganday bo’lib ketasiz”**.

Yozuvchi qahramonlar hayotini keskin muhit ichida tasvirlaydi, bu esa kitobxonda ularga nisbatan faqat ishonch emas, balki xayrixohlik tuyg’usini ham paydo qiladi. Urush va uning fojiasi tufayli Genriga dunyo faqat Genri va Ketrindan iborat bo’lib qoladi. U jamiyatdan, siyosiy dunyodan ajralib, yakka o’zini va Ketrinnigina o’ylaydi, xolos [4, 2018: 321].

Voqea fojiali yakunlanadi. Ketrin halok bo’ladi.

Xeminguey kitobning xotimasida Ketrinning o’limi muqarrar ekanligini ishonarli qilib tasvirlash uchun uning birinchi jurnal nashridagi sahifalari grankasini o’qish vaqtida 39 marta qaytadan yozib chiqqan [4, 2018: 324]. Genri bilan Ketrin noilojlikdan vidolashadilar. Hatto buni muallifning o’zi ham istamaydi. Biroq hayot o’z yo’lida davom etadi, u istaklar bilan hisoblashib o’tirmaydi.

“I am going to die”, she said, than waited and said I hate it” [1, 1997: 135].

« – Скоро я умру, – сказала она. Потом помолчала немного и сказала: – Я не хочу» [2, 2008: 132].

“ – Men tezda o’laman, – dedi u. Keyin bir zum sukut qilib turdi-da, dedi: – men esa xohlamayman” [3, 2019: 127].

Juda ta’sirli gaplar. Bu yerda hech qanday sun’iylik yo’q. Go’yo yozuvchi yozmagandek, bu yozmishlar unga aloqador ham emasdek. Ketrinning o’sha holatdagi qiyofasi kitobxonning ko’z o’ngidan ketmaydi va xuddi sizga shikasta, mayin, lekin hamon nimadandir umidvordek gapirayotganga o’xshaydi.

Aslida-ku, **“I hate it”** so’zma-so’z olganda **“Men uni yomon ko’raman”** yoki **“Men undan nafratlanaman”** bo’lishi kerak. Lekin asar ruhidan ko’rinib turibdiki, Ketrin o’limdan

cho'chimaydi. U qo'rqqani uchun ajaldan nafratlanib, uni yomon ko'rayotgani yo'q, faqat u o'lishni istamayapti, xolos. Rus tarjimoni shuning uchun ham bu jumlaning "Я не хочу" tarzida bergan. O'zbekchada "Men esa xohlamayman", deydi Ketrin. Ruscha variantida "esa" ma'nosini beruvchi hech qanday so'z yo'q. Inglizcha aslyatda ham. Lekin o'zbek tarjimoni til, mantiq hamda tasvirlanayotgan vaziyat taqozosi bilan qahramonni ana shunday gapirtiradi [5, 2022: 37].

Umuman, har ikki tarjima ham asarning asl ruhidan kelib chiqib, muallifning mehnati, istagi, maqsadi, ijodiy uslubini chuqur his qilgan holda amalga oshirilgan. Ayniqsa, Xemingueyning sodda va aniq, sehringar tilini tarjima jarayonida o'ziday akslantirish mutarjimlarning katta yutug'i sanaladi.

References:

1. Hemingway E. *A Farewell to Arms. Simon and Schuster.* – N.Y.: 1997. – P. 305.
2. Хемингуэй Э. *Прощай, оружие.* АСТ. – М.: 2008. – С. 368.
3. Heminguey E. *Alvido, qurol.* Ilm-ziyo-zakovat. – T.: 2019. – B. 320.
4. Дирборн М. *Эрнест Хемингуэй. Обратная сторона жизни.* Эксмо. – М.: 2018. – С. 728.
5. Salomov G'. *Til va tarjima.* Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti. – T.: 2022. – B. 324.